

Kötlujökull. Örnefni sem ber að festa

Oddur Sigurðsson

Greinargerð OSig-99-06

1999-10-12

Kötlujökull. **Örnefni sem ber að festa.**

Á útgefnum kortum af Mýrdalsjökli hefur verið talsverður ruglingur á nafni á skriðjökli þeim sem gengur niður á Mýrdalssand. Hefur hann verið kallaður ýmist Kötlujökull eða Höfðabrekkujökull og hefur hvor nafngiftin um sig nokkuð til síns máls. Það er hins vegar mjög bagalegt að þessi jökull skuli ganga undir tveim nöfnum og væri æskilegt að skera úr um hvort örnefnið skuli notað héðan í frá. Það hefur valdið alvarlegum misskilningi og getur meira að segja varðað almannaeið þar sem hér er um að ræða vettvang Kötluhlaupa, en þau eru meðal stórkostlegustu náttúruhamfara sem verða á Íslandi og þótt miklu víðar væri leitað.

Jöklar hafa tekið miklum breytingum á sögulegum tíma og gengið nær byggðu bóli en á fyrri öldum og hafa menn því haft meira af þeim að segja er fram í sótti. Þar með kemur þörf á að nefna þá hluti sem mest er um fjallað. Nú ferðast menn miklu víðar en áður, jafnt á jöklum sem annars staðar á hálendinu og er þá mikilvægt að hver staður eigi sitt sérstaka nafn ekki síður á jöklum en utan þeirra.

Vafalaust hefur verið jökull á a.m.k. hluta þess hálendis, sem nú er Mýrdalsjökull, alla sögu Íslandsbyggðar. Hefur hann verið nefndur ýmsum nöfnum svo sem Eyjafjallajökull, Sólheimajökull, Höfðárjökull, Höfðajökull, Höfðabrekkujökull, Mýdalsjökul, Miðdalsjökull, Austurjökull, Kötlujökull og Kötlugjárjökull auk núverandi nafns. Skriðjökullinn sem gengur niður á Mýrdalssand og er sá mesti sem gengur út úr Mýrdalsjökli hefur tæplega verið til í sinni núverandi mynd fyrr en á 16. öld og jafnvel ekki fyrr en á þeirri 17. Í nafngiftum þeirra tíma skiftu menn ekki jöklum upp í mismunandi einingar eftir skriðjöklum eins og nú er gjarnan gert heldur voru þeir helst nefndir eftir ám sem frá þeim runnu eða landsvæðum sem að þeim lágu. Það er því ekki von til að finna megi mjög gamalt sérstakt nafn á aðalskriðjöklinum sem gengur niður á Mýrdalssand.

Elsta lýsing sem mér er kunn þar sem sérnafn er tilgreint og á við þennan tiltekna hluta Mýrdalsjökuls er í lýsingu Sveins Pálssonar á Kötlugosinu 1823. Þar nefnir Sveinn hann „Kötlufalljökul“, en falljökull var hluti af flokkun Sveins á jöklum. Síðan hafa fræðimenn kallað hann Kötlujökul (Þorvaldur Thoroddsen, Jón Eypórsson, Jón Jónsson og Guðrún Larsen) en sumir hafa notað það nafn til skiftis við Höfðabrekkujökul (Sigurður Þórarinsson, Haukur Tómasson og Helgi Björnsson).

Á danska herforingjaráðskortinu í mælikvarða 1:50.000, sem komu út árið 1905, birtist (á spássíu) nafnið Höfðabrekkujökull fyrst á þessum tiltekna skriðjökli. Ekki er ljóst hvaðan það er fengið. Síðan hafa þessi tvö nöfn Höfðabrekkujökull og Kötlujökull birst á kortum, ýmist hvort fyrir sig eða bæði saman og þá annað innan sviga. Ekki er hér mælt með þeirri meðferð. Mýmörg dæmi eru um að rangt sé farið með örnefni á útgefnum kortum og í sumum tilvikum ekki hirt um að leiðrétta villurnar í nýrri útgáfum. Ekki eru það boðleg rök að vitleysan öðlist þegnrett við slíkan trassaskap.

Í máli heimamanna virðist skriðjökullinn ekki fá sérstakt nafn fyrr en á síðari helmingi tuttugustu aldar. Í þeim mörgu lýsingum sjónarvotta sem til eru á Kötlugosum og -hlaupum er hvergi að finna sérnafn á jöklinum nema í áðurnefndri lýsingu Sveins Pálssonar. Kjartan Jóhannesson frá Herjólfsstöðum, sem hvað mest hefur skrifað um svæðið af heimamönnum, notaði alltaf Kötlujökulsnafnið. Aðspurðir hafa kunnugustu menn í Álftaveri sem eiga afréttarland að meginhluta jökulsins (Gissur Jóhannesson á Herjólfsstöðum og Hilmar Jón Brynjólfsson á Þykkvabæjar-

Oddur Sigurðsson

klaustri) eindregið viljað halda nafninu Kötlujökull. Gissur segir þó að í daglegu tali sé honum tamast að vitna til þessa hlutar Mýrdalsjökuls sem „skriðjökulsins“ og undir það tekur Pálmi Andrésón í Kerlingardal. Mýrdælingar virðast margir hafa tamið sér nafnið Höfðabrekkujökull og má þar nefna Ólaf Pétursson á Giljum og Þóri N. Kjartansson í Vík. Sú nafngift hefur þá skýringu að Höfðabrekkuafréttur liggur að suðurjaðri jökulsins þótt í litlu sé. Einar H. Einarsson á Skammadalshóli taldi Höfðabrekkujökulsnafnið réttara en ekki hafa fundist rök hans fyrir því.

Nú er til þess að taka að nafnið Höfðabrekkujökull er bráðlifandi örnefni á malaröldum skammt austan Víkur þar sem er flugvöllur nú. Þetta örnefni kemur víða fyrir í ritum frá 19. og 20. öld og í mörgum lýsingum af Kötluhlaupum og einnig á ofanefndu herforingjaráðskorti. Þessir malarhaugar mynduðust að því er talið er í Kötluhlaupi 1721 og eiga sér margar hliðstæður að gerð og heiti (t.d. Lambajökul og Austurjökul á Mýrdalssandi og Grasjökul og Svartajökul í Örafum). Hefur a.m.k. einu sinni legið við slysi út af misskilningi vegna þess að malarhaugunum var ruglað saman við samnefndan jökul. Auðvelt er að ímynda sér miklu afdrifaríkari misskilning sem gæti komið upp ef þessi örnefni eru ekki einræð. Legg ég því til að framvegis verið umræddur skriðjökull kallaður Kötlujökull. Það nafn á sér miklu lengri sögu og er notað af heimamönnum sem eiga afreitarland að stærstum hluta jökulsins. Auk þess hefur Katla sett mark sitt á þennan jökul með slíkum ódæmum að ekki er þörf neins frekar í nafnfesti.

Helstu heimildir:

Guðgeir Jóhannsson 1919. Kötlugosið 1918. Reykjavík, Bókaverslun Ársæls Árnasonar.

Jón Eyþórsson 1945. Um Kötlugjá og Mýrdalsjökul. Náttúrufræðingurinn, 15. árg. 4. hefti, bls. 145-174.

Markús Loftsson 1930. Rit um jarðelda á Íslandi. 2. útgáfa aukin. Reykjavík, Skúli Markússon.

Þorvaldur Thoroddsen 1931-1935. Lýsing Íslands, 2. útg. Sjóður Þorvaldar Thoroddsen

Einnig var leitað í ýmis rit manna sem nefndir eru í textanum og handrit á Landsbókasafni þar sem misræmi var í útgefnum ritum.